

ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1821 – 1930)

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19^ο ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή

- **Επανάσταση του 1821:** σημειώθηκαν μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών από διάφορα μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας προς την επαναστατημένη Ελλάδα.

A. ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1821 – 1827)

2. Πρόσφυγες από τον ελλαδικό χώρο

- **Άνοιξη 1821:** στις Βόρειες Σποράδες (Σκιάθο, Σκόπελο, Σκύρο) και το Τρίκερι της Μαγνησίας κατέφυγαν αρχικά κάτοικοι της Θεσσαλομαγνησίας και της Κεντρικής Μακεδονίας, μετά την προέλαση των τουρκικών στρατευμάτων και την αποτυχία του επαναστατικού κινήματος στη Μαγνησία και τη Χαλκιδική.
- **1822:** μετά την καταστολή του κινήματος στον Ολυμπο, κατέφυγαν στις Σποράδες πολλοί αγωνιστές και οπλαρχηγοί από τη Μακεδονία και τον Ολυμπο. Μικρός αριθμός κατευθύνθηκε στη συνέχεια στις Κυκλάδες και κάποιοι μεμονωμένοι στη Στερεά Ελλάδα.
- **Καλοκαίρι του 1821:** μεγάλα κύματα προσφύγων από την Ήπειρο κατευθύνθηκαν στη Δυτική Στερεά, για να αποφύγουν τα τουρκικά αντίποινα, μετά την καταστολή του κινήματος, το. Πλήθη συνέρρευσαν στο Μεσολόγγι.
- **Αρχές του 1823:** Σουλιώτες πρόσφυγες έφτασαν τελευταίοι στο Μεσολόγγι, μέσω των Ιόνιων νησιών, μετά τη λύση της πολιορκίας του Σουλίου.

3. Πρόσφυγες από τα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη

α. Οι Κρήτες και οι Κάσιοι πρόσφυγες

- **1824:** μετά την καταστροφή της Κάσου από τον αιγυπτιακό στόλο, οι Κάσιοι αλλά και οι Κρήτες που είχαν καταφύγει εκεί, κατευθύνθηκαν σε άλλα νησιά του Αιγαίου.
- **1823 – 1824:** άλλη ομάδα Κρητών προσφύγων κατέφυγε στην Πελοπόννησο. Στην Αργολίδα η κυβέρνηση μερίμνησε για τη διατροφή και περιθαλψή τους.

β. Οι Χίοι πρόσφυγες

- **Οκτώβριος του 1822:** αρκετοί Χίοι πρόσφυγες άρχισαν να επιστρέφουν από νοσταλγία για την ιδιαίτερη πατρίδα τους και τις κακουχίες.
- **1827 – 1828:** η αποτυχημένη επιχείρηση του Φαβιέρου, που προετοιμάστηκε από Χίους πρόσφυγες.

γ. Οι Ψαριανοί πρόσφυγες

- **Ιούνιος του 1824:** σήμανε η ώρα της προσφυγιάς και για τους Ψαριανούς (περίπου 3.600 εγκατέλειψαν το κατεστραμμένο νησί, με προορισμό άλλα νησιά του Αιγαίου, ενώ λίγοι κατέφυγαν στο Ναύπλιο).

δ. Ο προσφυγικός συνοικισμός της Ερμούπολης Σύρου

- **1825:** η περιοχή εγκατάστασης των προσφύγων στη Σύρο πήρε το όνομα Ερμούπολη από τους ίδιους τους πρόσφυγες οικιστές της. Είχε αρχίσει, όμως, να συγκεντρώνει από το 1821 έως το 1824 Έλληνες πρόσφυγες απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας: Μικρασιάτες, Ψαριανούς, Κρήτες και κυρίως Χίους.

4. Η στάση της πολιτικής ηγεσίας απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα

- **5 Μαΐου 1827:** το ψήφισμα της 5^{ης} Μαΐου 1827, με το οποίο καλούνταν όλοι οι ορθόδοξοι «όσων αι πόλεις κατεστράφησαν, να προσέλθουν εις την Βουλήν να ζητήσουν τόπον και να εγείρουν νέας πόλεις», έδειχνε την τάση να επικρατήσει μία ευρύτερη αντίληψη για το προσφυγικό.

Γ. Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1833 – 1862)

1. Η πρόνοια για τους πρόσφυγες κατά την Οθωνική περίοδο

- **1835:** στους **Χίους** πρόσφυγες παραχωρήθηκε το 1835 ο δεξιός τομέας της σχεδιαζόμενης πόλης του Πειραιά, για να κτίσουν εκεί τα σπίτια τους.
- **1836:** στο αίτημα εγκατάστασης των **Ψαριανών** ανταποκρίθηκε η κυβέρνηση. Δινόταν για οικοδόμηση όλη η παραθαλάσσια περιοχή της Ερέτριας και παρεχόταν στο δήμο Ψαριανών το δικαίωμα να διαχειριστεί ελεύθερα την εθνική γη του συνοικισμού.
- **1837:** αποφασίστηκε για τους **Σουλιώτες** το 1837 η ίδρυση συνοικισμού στο Αντίρριο, η οποία όμως δεν πραγματοποιήθηκε.
- **1838:** αίτημα ίδρυσης συνοικισμού υπέβαλαν οι **Κάσιοι** πρόσφυγες, οι οποίοι επιδίωξαν να μεταναστεύσουν στην Αμοργό.
- **1840:** προσπάθεια ίδρυσης ενός συνοικισμού **Ηπειρωτών** στην Κυλλήνη.

2. Η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων

- **3 Σεπτεμβρίου 1843:** το θέμα των σχέσεων αυτοχθόνων και ετεροχθόνων, που *δίχασε την κοινή γνώμη*, παρουσιάστηκε στο πολιτικό πεδίο ως διαμάχη στις θυελλώδεις συζητήσεις της Εθνοσυνέλευσης που συνήλθε μετά την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843.
- **Ιανουάριος του 1844:** η κύρια κρίση στη διαμάχη αυτοχθόνων - ετεροχθόνων ξέσπασε τον με την έναρξη της συζήτησης για το δημόσιο δίκαιο των Ελλήνων και ειδικά για το άρθρο που καθόριζε τις προϋποθέσεις για την απόκτηση της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη (πρώτη φάση της αντιδικίας).

Δ. ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΙ ΑΛΥΤΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ

- **1866 – 1869:** η Κρητική επανάσταση του 1866 – 1869 προκάλεσε προσφυγικές ροές προς την ελεύθερη Ελλάδα και είχε τη δική της συμβολή στη σταθερή αύξηση του πληθυσμού της χώρας.

1. Θεσσαλία, Ήπειρος, Μακεδονία

- **1854:** ο Κριμαϊκός πόλεμος γέννησε ελπίδες στους Έλληνες ότι έφθανε η ώρα της απελευθέρωσης της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας.
- **Μάρτιος 1854:** ο Κριμαϊκός πόλεμος *έπληξε τους πρόσφυγες και μέσα στην Αθήνα*. Η επιδημία χολέρας, που έφεραν τα γαλλικά στρατεύματα κατοχής, διαδόθηκε γρήγορα στην πρωτεύουσα. Η επιδημία *έπληξε ιδιαίτερα το νότιο τμήμα της πόλης, όπου κατοικούσαν σε άθλιες συνθήκες πρόσφυγες από τα τουρκοκρατούμενα ελληνικά μέρη, οι οποίοι είχαν φτάσει στην Αθήνα μετά τη διακοπή των ελληνοτουρκικών σχέσεων*. Για την αποκατάσταση όλων των προσφύγων του 1854, ιδρύθηκε προσφυγικός συνοικισμός στο χωριό Ανίβιτσα της Φθιώτιδας.
- **1877 – 1878:** ο νέος ρωσοτουρκικός πόλεμος αναθέρμανε το όνειρο της ανάκτησης της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας.
- **Ιανουάριος 1878:** ιδρύθηκε στην Αθήνα η **Μακεδονική Επιτροπή**, με σκοπό την οργάνωση επανάστασης στη Μακεδονία. Πάλι οι Μακεδόνες πρόσφυγες της *Νέας Πέλλας*, και άλλοι της Εύβοιας, ανταποκρίθηκαν στις προσπάθειες της Επιτροπής να συγκεντρώσει στρατιωτική δύναμη.
- **1897:** ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 δημιούργησε το *τελευταίο ρεύμα (εσωτερικών) προσφύγων κατά τον 19ο αιώνα*.

2. Κρήτη

- **1866 – 1869:** η Κρητική επανάσταση του 1866 – 1869 ήταν αυτή που προκάλεσε το μεγαλύτερο προσφυγικό κύμα στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.
- **Ιούλιος 1866:** οι πρώτες κρητικές οικογένειες έφθασαν τον στον Πειραιά και τη Σύρο μέσω Κυθήρων. Την ίδια εποχή συστάθηκε στην Αθήνα η **Κεντρική Επιτροπή υπέρ των Κρητών**, που μαζί με την **αντίστοιχη της Σύρου** ανέλαβαν την ενίσχυση του κρητικού αγώνα.
- **Μέσα του 1867:** μικρός σχετικά αριθμός αμάχων κατόρθωσε να φύγει από την Κρήτη, όπου τα προβλήματα διαβίωσης ήταν μεγάλα. Μερικά ξένα πλοία που τους μετέφεραν *διέκοψαν στη συνέχεια για μήνες τη μεταφορά γυναικόπαιδων, μετά από διαμαρτυρίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας*.

- **Φεβρουάριος του 1868:** το μεγάλο προσφυγικό κύμα ξέσπασε, καθώς έφτασαν περίπου 10.000 πρόσφυγες στην Αθήνα. Μέσα στον ίδιο χρόνο πρόσφυγες κατέπλεαν καθημερινά σε μεγάλες ομάδες, κυρίως άμαχος πληθυσμός, σε κακή κατάσταση.
- **1895:** ανακινήθηκε πάλι το Κρητικό Ζήτημα αλλά τα γεγονότα όμως αυτής της περιόδου (1895 – 1898), που ήταν καθοριστικά για την τύχη του νησιού, δεν προκάλεσαν κύμα μεγάλης φυγής.

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή

- **1906:** οι πρώτοι Έλληνες που πέρασαν μαζικά τα σύνορα τον 20^ο αιώνα ήταν κάτοικοι της Ανατολικής Ρωμυλίας, περιοχής της Βουλγαρίας με σημαντικό ελληνικό πληθυσμό.
- **1906:** Έλληνες κάτοικοι της Ρουμανίας απελάθηκαν, λόγω της έξαρσης που γνώριζε την ίδια εποχή το Κουτσοβλαχικό ζήτημα, το οποίο επηρέαζε τις σχέσεις Ελλάδας – Ρουμανίας.
- **Αύγουστος του 1913:** μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου τον, με την οποία τετραμαζεύονταν οι Βαλκανικοί πόλεμοι, Έλληνες από τη Βουλγαρία, καθώς και από τη Δυτική Θράκη και το τμήμα της Ανατολικής Μακεδονίας, που είχαν κατακυρωθεί στη Βουλγαρία, καθώς και από περιοχές που είχαν παραχωρηθεί στη Σερβία, έφθασαν στην Ελλάδα.
- **Τέλος του 1913:** την εποχή αυτή έφθασε και το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα από τη Ρωσία. Έλληνες της περιοχής του Καυκάσου, με την αναγγελία της προσάρτησης της εύφορης Μακεδονίας, άρχισαν να μεταναστεύουν στην Ελλάδα, με την ελπίδα ότι θα τους παραχωρούσαν γη.

Β. Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

1. Η έξοδος

- **15 Μαΐου 1919:** ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη.
- **28 Ιουλίου / 10 Αυγούστου 1920:** υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, που μεταξύ άλλων όριζε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση και κατοχή για πέντε χρόνια.
- **Νοέμβριος του 1920:** το κόμμα των Φιλελευθέρων ηττήθηκε στις εκλογές και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος επέστρεψε στην Ελλάδα. Αυτό έδωσε την αφορμή στους Συμμάχους να εκφράσουν την αλλαγή της στάσης τους απέναντι στην Ελλάδα.
- **Αύγουστος του 1922:** ο ελληνοτουρκικός πόλεμος έληξε τον με ήττα και υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Χιλιάδες πρόσφυγες, ακολουθώντας το στρατό, άρχισαν να φτάνουν στην Ελλάδα.
- **Φθινόπωρο του 1922:** συνολικά έφθασαν στην Ελλάδα περίπου 900.000 πρόσφυγες (ανάμεσα τους και 50.000 Αρμένιοι). Περίπου 200.000 Έλληνες παρέμεναν στην Καππαδοκία και γενικότερα στην Κεντρική και Νότια Μικρά Ασία. Αυτοί μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα το 1924 και το 1925 με τη φροντίδα της Μικτής Επιτροπής.

2. Το πρώτο διάστημα - 3. Η Σύμβαση της Λοζάνης

- **Φθινόπωρο 1922:** με την άφιξη των προσφύγων, το έργο της προσωρινής στέγασης ανέλαβε το Υπουργείο Περιθάλψεως που ενισχύθηκε με έκτακτο προσωπικό.
- **Νοέμβριος του 1922:** ιδρύθηκε το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων το οποίο ανήγειρε ξύλινα παραπήγματα για τη στέγαση των προσφύγων.
- **30 Ιανουαρίου 1923:** υπογράφηκε η ελληνοτουρκική Σύμβαση για την ανταλλαγή των πληθυσμών.
- **24 Ιουλίου 1923:** υπογράφηκε η Συνθήκη της Λοζάνης.

Γ. Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

1. Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων

- **Σεπτέμβριος του 1923:** με πρωτοβουλία της Κοινωνίας των Εθνών ιδρύθηκε ένας αυτόνομος οργανισμός με πλήρη νομική υπόσταση, η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ). Η ΕΑΠ λειτούργησε μέχρι το τέλος του 1930.
- **1922 – 1925:** ίδρυση και λειτουργία του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων.

- **1925:** ίδρυση του Υπουργείου Προνοίας και Αντιλήψεως.

Δ. Η ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων – 2. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση

- **1924:** για να βοηθήσει το έργο της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Μικτή Επιτροπή συστάθηκε η Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών, που υπαγόταν στο Υπουργείο Γεωργίας. Για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της, ιδρύθηκαν κατά τόπους Γραφεία Ανταλλαγής Πληθυσμών.
- **Ιούνιος του 1925:** ύστερα από διαπραγματεύσεις υπογράφηκε η Σύμβαση της Άγκυρας.
- **Δεκέμβριος του 1926:** υπογράφηκε η Συμφωνία των Αθηνών.
- **Αύγουστος του 1928:** το κόμμα των Φιλελευθέρων κέρδισε τις εκλογές και σχεδόν αμέσως η νέα κυβέρνηση ξεκίνησε διαπραγματεύσεις που κράτησαν δύο χρόνια.
- **10 Ιουνίου 1930:** υπογράφηκε η Συμφωνία της Άγκυρας που αποτελούσε το οικονομικό σύμφωνο μεταξύ των δύο χωρών.
- **30 Οκτωβρίου 1930:** η παραπάνω συμφωνία ολοκληρώθηκε με: α) το Σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας, β) το Πρωτόκολλο για τον περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών και γ) τη Σύμβαση Εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας.